Tone Hellesund har skrive ei målretta, glimrande bok som fortener å verte mykje lesen av både fagfolk og allmenne lesarar. Dette er ypparleg engasjert, forskingsbasert sakprosa med eit klart politisk siktemål. Eg kunne ønskje meg at Hellesund brukte den biografiske metoden sin på ei gruppe ungdomar som no, sju-åtte år seinare og under eit nokså annleis seksualpolitisk regime, har fått bekrefte seksualiteten utan å måtte gå omvegen om eit sjølvmordsforsøk. Med andre ord heilt normale, skeive ungdomar.

Kari Haugen Larsen, 2007. *Kunsten å overleve – med striskjorte og havrelefse i 30-åra*. Institutt for sammenlignende kulturforskning, serie B: Skrifter, Vol. CXXVII. Oslo, Novus forlag. 211 sider, ill. ISBN: 978-82-7099-464-9

Anmeldt av Eldbjørg Fossgard, Universitetet i Bergen

Boka er ei bearbeiding av Kari Haugen Larsens hovedoppgave i ernæring, helse og miljø fra Høgskolen i Akershus i 1995. Hovedproblemstillinga i Kari Haugen Larsens arbeid er hvordan folk innrettet seg i 1930-åra for å greie seg på et småbruk eller gardsbruk i ei typisk østnorsk fjellbygd. Hun ønsker å undersøke "strategiene" de enkelte husholdene hadde for "å overleve", særlig i årene 1932–1933, og stiller følgende spørsmål:

Hvordan var ressurssituasjonen for husholdene, og hvordan ble de tilgjengelige ressursene utnyttet? Hva produserte folk av mat og andre varer til forbruk i eget hushold?

Hvilken plass hadde dugnad, byttearbeid og andre samarbeidsformer i bygdesamfunnet?

Hva slags hjelp kunne de få fra kommunen, og hvordan fungerte sosialhjelp og fattigkasse for dem som hadde lite?

Hvordan var de ernæringsmessige forholdene? Var maten de hadde tilgang på tilstrekkelig ut fra et ernæringsmessig synspunkt? Sultet de?

Undersøkelsesområdet er skogs- og fjellbygda Aust-Torpa i Nordre Land, nærmere bestemt Valatun krets, som på 1930-tallet bestod av fire grender: Vinjarbygda, Valhovdbygda, Skinnerlibygda og Skartlibygda, som alle ligger fra ca. 400 til 770 m.o.h. I Valatun krets var bruka gjennomgående små. Av til sammen 51 bruk hadde to tredjedeler 5–20 mål jord, og bare 7 bruk hadde mer enn 50 mål jord. Noen var bureisingsbruk under oppbygging i 1930-åra. Husholdsstørrelsen varierte fra 2 til 14, i gjennomsnitt var det fem personer på hvert bruk. Mennene var som regel skogsarbeidere eller gardsarbeidere rundt om, og inntektene fra dette lønnsarbeidet var hovedgrunnlaget for å greie seg. Alt husarbeid, omsorg for ungeflokken og stell av husdyra hørte med til kvinnenes ansvarsområde, mens mennene gjorde skogsarbeid og mye av utearbeidet. På småbruka var kvinnene gjerne aleine med arbeidet både inne og ute i periodene mannen var på skogsarbeid. De fleste familiene hadde et par kyr, en gris, og i en del tilfeller noen få sauer og høner. På småbruket dyrket de i tillegg poteter, kålrot og nepe, og en liten byggåker var vanlig. Grannehjelp og andre former for byttearbeid hadde bred plass.

Den økonomiske krisa på verdensmarkedet fra 1921 og utover i 1930-åra førte til at tømmerprisene raste. Knapphet på hogstoppdrag førte til stor konkurranse og lave priser også lokalt. Arbeidskonflikter mellom skogeierne og skogsarbeiderne i åra 1930–35 gjorde at inntektene fra skogsarbeidet i store trekk falt vekk for småbrukerne i Valatun

krets, og mange familier måtte få utdelt matlapper eller pengehjelp fra forsorgsvesenet for å greie seg i denne perioden.

Det viktigste grunnlagsmaterialet for undersøkelsen er intervju med 28 personer som alle var født i Valatun krets før 1925. Bak i boka er 27 informanter navngitt; 18 kvinner og 9 menn. Forfatteren opplyser at hun har "intervjuet et representativt utvalg", og at informantene kom fra "alle typer bruk og garder, og fra alle grendene i bygda" (s. 13). Det går ikke fram hvor omfattende intervjuene var, når intervjuarbeidet ble gjennomført (hovedoppgava var ferdig i 1995), hvordan kjønnsfordelinga var, eller nærmere om hvordan de fordeler seg aldersmessig.

Det var få som produserte tilstrekkelig mat til eget hushold i Valatun-kretsen i 1930-åra. Nesten alle bruk hadde litt korn, poteter, kjøtt og melk, men altså ikke nok av noe til å greie seg gjennom året. I tillegg fisket småbrukerne abbor og "kjøe" (ørret), og de kunne jakte på vilt og plukke bær. Bær, egg og kjøtt ble også solgt for å skaffe kontakter til kjøpevarer som gryn og mjøl, margarin, ost, brød, risengryn, kaffe, kakao, appelsiner m.m. Smør og flesk (fett) var mangelvare, og disse ble i stor grad erstattet med poteter og flatbrød (karbohydrater), skriver Haugen Larsen, som også er opptatt av matens ernæringsverdi. Forsorgsvesenet ga noen kroner i fattighjelp til familier med store ungeflokker, og særlig der de hadde enten mistet mor eller far.

Folk levde enkelt, og trangboddheten var stor. Husværene var kalde vinterstid i fjellbygda. Forbruket var generelt lite. Klær og sengeklær produserte de av egen ull, eller de kunne kjøpe tøylapper i sekker fra fabrikk.

Anmelderen har vært spesielt interessert i matkapitlene (som utgjør ca. 100 sider), og som tar for seg "Mat og drikke" og "Matskikker til hverdag og fest". Kapittelet om matskikker til hverdags og fest beskriver blant annet hva måltidene inneholdt og når de ble spist. Til hverdags var alle i husholdet samlet rundt spisebordet i kjøkkenet, og det ble understreket at det ikke var forskjell på folk ved matbordet i Valatun. (s. 96.) Folk hadde i 1930-åra begynt å bruke hvetebrød eller vanlig brød både til mårråskaffen og til ettermiddagskaffen. Til middag forteller de at de hadde mye kokt mat, og både lapskaus, salt flesk, grynpølse og pannekake er nevnt. Men det var sparsomt av alt.

Forfatteren peker på at sosiale sammenkomster i bygdesamfunnet var viktige for å opprettholde sosiale nettverk i krisetider. Det gjaldt misjonsmøter, helselagsmøter, sankthansfeiring, og det gjaldt bryllup eller gravøl. I gravøl hadde en gjerne kaker og kakao. Vanlig bryllupsmat på småbruka i 1930-åra var kjøttkaker og poteter, og til dessert hadde de molter. Her hadde det vært interessant å få vite noe mer om den sosiale rammen rundt bryllupsfeiringen.

Haugen Larsen konkluderer med at ikke alle kom like godt gjennom de harde trettiåra. De som hadde gjeld, eller lite og dårlig jord på bruket, slik at de ikke kunne holde seg med noen høner og sauer sjøl, var ille ute. Det gjaldt også dem som hadde dårlig helse, eller var arbeidsuføre av andre grunner.

Gode sosiale nettverk var en nyttig strategi for "å overleve", skriver forfatteren. Her må jeg få bemerke den hyppige bruken av uttykk som "strategiene for å overleve", "kampen for å overleve" og "kampen for tilværelsen", som går gjennom hele boka. For meg er slike uttrykk litt for sjablongmessige. I forhold til det som beskrives i boka, er ordbruken for dramatisk. Mange var riktignok virkelig fattige og hadde lite mat, men alle kom seg jo gjennom de vanskelige åra. Det gjaldt også dem som var

syke, eller som av andre grunner ikke var arbeidsføre. Hadde det ikke vært nok å snakke om "strategiene for å klare seg" ?

Larsen bygger i hovedsak arbeidet på 27 (eller 28?) intervju ifølge oversikten bak i boka. I stedet for å vurdere validiteten og reliabiliteten i undersøkelsen, slik Haugen Larsen gjør, mener jeg det ville være mer interessant å diskutere om intervjumaterialet får fram mangfoldet som eksisterte i bygdebefolkninga, altså om det dekker en "typologisk variasjon". Intervjumaterialet er i første rekke brukt til å framstille empiriske forhold, det vil si samfunnsforhold og levekår på de enkelte bruka, men også i noen grad til å framstille erfaringer og holdninger. Det kommer fram i følgende minne fra julefeiringa i en familie der mor var død: "Je kæn æller hokse vi va sjalu på ændre for at de hadde mor, mæn vi hadde æller sælskap, å dæ vart æller brygd øl tæ jul. (.) A mor laga mye saft å syltetøy mens hu levde."

Generelt er det vanskelig å få øye på de enkelte kvinner og menn som er blitt intervjuet, siden de bare blir omtalt som "informantene", "en informant" etc. De har verken fått navn eller nummer, og dermed kan vi ikke vite hvor og hvor ofte informantene sier hva. Er det den samme personen som går igjen flere steder, eller er sitatene likelig fordelt mellom de 27 intervjupersonene? Dermed kan vi ikke få øye på personlige særtrekk i materialet, eller flere sider ved de enkelte informantenes erfaringer. Et intervjumateriale uten henvisning tilbake til informanten lar seg rett og slett ikke kontrollere.

I kapitlet "Statistikk, tabeller og utregninger" gir Larsen en talloversikt over forholdene i Valatun krets i 1932 med hensyn til gjennomsnittlig bruksstørrelse, samla arealbruk og husdyrhold, der hun angir eksakte tall for antallet griser, sauer, kyr – alt basert på muntlige opplysninger fra informantene. Om det offisielle tallmaterialet var "svært unøyaktig" (s. 18), ville det likevel være rimelig å undersøke graden av samsvar mellom de muntlige opplysningene og tallene i Jordbrukstellinga fra den samme kretsen i 1929- og 1939.

Forfatteren viser i første rekke til tilleggslitteratur om hushold, arbeidssyklus og samarbeidsformer i jordbruk og kombinasjonsnæringer, dessuten til oversynsverk over arbeiderhistorie og generell norgeshistorie for det 20. århundre. Det nesten totale fraværet av tilvisninger til annen faglitteratur er påfallende. Det gjelder for eksempel i beskrivelsen av kvinnearbeidet og kvinnenes posisjon, og ikke minst i beskrivelsen av kostholdet og matskikkene i Valatun krets. Her hadde det vært relevant å se for eksempel om matvarene og matrettene skilte seg fra det en kjenner til fra andre bygder, og hva som eventuelt skilte småbrukerne fra andre samfunnsgrupper. Førte fattigdommen til at endringene i matvarebruken skjedde seinere her enn i andre østlandsbygder?

Arbeidsprosesser i tilvirkning av ull til klær og sengetøy, beredning av skinn, strikking, veving er godt dokumentert. Av mattilberedning har hun tatt for seg ysting av ost, bruken av blod og innmat, salting og speking av kjøtt, fladbrød- og lefsesbaking. Forfatteren drar også fram spesielle personer og hendelser i bygda. Her er mye god lesning.

Boka inneholder også svært mange og detaljerte opplysninger om levekårsforholda i Valatun-kretsen i Aust-Torpa i 1930-åra. Forfatteren får for eksempel fram at de sosiale forskjellene mellom småkårsfolk og skogeierne var enorme. Kari Haugen Larsen har gjort et solid dokumentasjonsarbeid.